

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 3, Sayı 7, Kasım 2016, ss. 13-29.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 3, Issue 7, November 2016, pp. 13-29.

ISSN 2148-5704

DOI Number: 10.17822/omad.2016.41

BİLİNMEYEN BİR ESER: AHMED CÂVİD'İN VEFİYÂT-I KİBÂR'I

An Unknown Work: Vefeyât-ı Kibâr By Ahmed Câvid

Suat DONUK*

Özet: Kronolojik tarzda yazılan vefeyâtnâmeler Türk edebiyatındaki biyografi türlerinden birisidir. Bu makalede Ahmed Câvid Efendi'nin *Vefeyât-ı Kibâr*'ı çeşitli yönleriyle ilim âlemine tanıtılarak, eserin ilk yüz senelik bölümü çeviri metin olarak sunulmaktadır. Eski ve yeni kaynaklarda bahsedilmeyen bu eserin zahriyesinde yer alan telif kaydı ve metindeki anlatımlar, eserin Ahmed Câvid'e ait olduğu fikrini vermektedir. *Vefeyât-ı Kibâr*'ın asıl bölümünü hicretten yazıldığı ana dek gerçekleşen vefat kayıtları oluşturmaktadır. Bu kısımda, vefatı bildirilen kişilerin kısa yaşam bilgileri de verilmektedir. Müslüman ülkelerin liderlerinin tahta çıkış ve ölüm tarihleri ile Osmanlı Devleti'nin vezir, şeyhülislam, darüssaade ağası, nakibüleşraflarının nasb, azil ve vefat tarihlerinin bildirildiği cedveller eserin diğer bölümlerini meydana getirmektedir. Eser, Türk edebiyatı ve tarihinin pek çok ünlü simasının vefat tarihleri ile muhtasar hayat hikâyelerini ihtiva etmesi açısından oldukça önem taşımaktadır. Kısmen münşiyâne bir üslûba sahip olması *Vefeyât-ı Kibâr*'ı diğer kronolojik vefeyâtnâmelerden ayırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Biyografi, Vefeyâtnâme, Ahmed Câvid

Abstract: Chronologic type acquaintances are one of the biography types in the Turkish literature. This article introduces Ahmed Câvid's *Vefeyât-ı Kibâr* and includes a translated written text for the first century of its coverage. This work has not been mentioned in the old and new studies and its credits page and narrative indicates that Ahmed Câvid was the author. The main section of *Vefeyât-ı Kibâr* comprises of death records from the Hijrah (622 AD) to the time that it was written. It contains a brief biography of the listed person. Other parts of the book contains a chart on Ottoman viziers, shaykh al-Islam, chief harem eunuch, chief degree of the prophet's descendants, along with their appointment, dismissal and death dates. The work is important in terms of involving many famous persons' death dates and brief life stories in the history and Turkish literature. As it has got a partly proper wording, *Vefeyât-ı Kibar* differs from other chronologic acquaintances.

Key Words: Biography, Vefeyatname, Ahmed Cavid, Turkish Literature

Giriş

Vefeyât; “ölüm, ölüm belgesi” anlamlarına gelen Arapça “vefât” kelimesinin çokluk şeklidir.¹ Tarih ve edebiyat terimi de olan vefeyât² için bazı kaynaklar “ravilerin ve tanınmış şahsiyetlerin vefat tarihleriyle ilgili eserlerin ortak adı”³ açıklaması yapmaktadır. Vefeyâtı “ünlü kişilerden kimilerinin sadece ölüm tarihlerini, kimilerinin ölüm tarihleriyle beraber nasb, nakil ve azil tarihlerini, kimilerinin de çok kısa biyografilerini içeren kitaplar”⁴ şeklinde izah eden kaynaklar da vardır. Vefeyâtnâmeye vefat etmiş birden fazla kişinin hayat bilgilerini, vefatlarını

* (Yrd. Doç. Dr.), Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Manisa/Türkiye, e-mail: suatdonuk@hotmail.com

¹ Serdar Mutçalı, *Arapça – Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995, s. 1000; Mehmet Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, C. II, Say Yayınları, İstanbul 2009, s. 3646. Mütercim Âsim Efendi, *el-Okyanusu'l-basît fi Tercemeti'l-kâmûsi'l-muhît*, C. III, Matbaatü'l-osmaniyye, İstanbul 1305, s. 950; Muallim Nâci, *Lugat-ı Nâci*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995, s. 930; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2008, s. 1143. James W. Redhouse, *Turkish And English Lexicon*, İstanbul 1890, s. 2143.

² Bu terim, divan edebiyatı sahasında daha çok Farsça “nâme” kelimesiyle beraber kullanılmaktadır.

³ Mehmed Efendioğlu, “Vefeyât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 42, Ankara 2012, s. 603.

⁴ Ağah Sırmı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. I, TTK Basımevi, Ankara 1998, s. 422.

esas olarak konu edinen; tezkire, menakıpnâme, silsilenâme, siyer, hilye gibi diğer biyografik türlerin hususiyetlerini taşımayan eserlerin genel adı demek de mümkündür.⁵

Vefeyâtın ortaya çıkışı İslâm tarihine dayanmaktadır. Müslüman âlimlerin hadis derleme faaliyetleri⁶ vefeyâtnâmeye kaynaklık etmektedir. Hz. Osman'ın şehadetinden sonra şia, siyasi ve itikadi fırkalar ile zındıklar tarafından sistemli olarak hadis uydurma faaliyetleri yürütülmüştür.⁷ H I / M VII. yüzyılda görülen bu faaliyetlere karşılık hadis âlimleri ravilerin güvenilirliklerini ölçmek için onların doğum ve ölüm tarihleriyle kimlik bilgilerini tespit etmeye çalışmışlardır. Ravilerin vefat tarihlerinin tespiti, görüşmediği kimselerden görüşmüş gibi rivayette bulunanların yalanını ortaya çıkartmak açısından önemlidir. Ünlü muhaddis Süfyan es-Sevrî (ö. 161 / 778), bazı kişilerin kendilerinin doğumundan önce ölmüş kimselerden hadis nakletmeye çalışması üzerine bunlara karşı vefeyât bilgisinin kullanılmaya başlandığını belirtmektedir. Bundan dolayı eski devir hadis usulü eserlerinde “tevârîhu'r-ruvât ve'l-vefeyât, vefeyâtü'r-ruvât ve mevâlidihüm ve mikdârü a'mârihim, mevâlidü'r-ruvât ve vefeyâtühüm, et-târîh ve'l-vefeyât” başlıkları altında ravilerin doğum ve ölüm tarihleri de bildirilmiştir.⁸

İslâm tarihinin başlarında telif edilen hadis kitaplarında bulunan ravilerin vefat bilgilerini vefeyâtnâme türünün ilk örnekleri olarak kabul etmek mümkündür. Akabinde gelen H III / M IX. yüzyılın ilk yıllarında tabakât, ensâb, büldân ve tarih türündeki eserlerde de vefeyât bilgilerine rastlanmaktadır. Yahya bin Maîn'in (ö. 233 / 848) *et-Târîh ve'l-'ilel*, Ali bin Medînî (ö. 234 / 849), Ebû Bekir bin Ebû Şeybe (ö. 235 / 850) ile Ebû Zür'a ed-Dımaşkî'nin (ö. 281 / 894) *et-Târîh*, Buhârî (ö. 256 / 870) ile İbn Ebû Hayseme'nin (ö. 279 / 892-93) *et-Târîhu'l-kebîr*'i vefeyât bilgilerine yer veren kitaplardan birkaçıdır.⁹

H VII / M XIII. yüzyıla kadar ölümleri ve bu konuda yazılan kitapları ifade eden vefeyât kelimesi, daha sonra biyografik eserler anlamında kullanılmaya başlamıştır. Bunda vefat tarihi esas alınarak yazılanların, yerlerini alfabetik tasnife dayalı vefeyâtnâmelere bırakması önemli bir etkidir. Söz konusu dönemde yazılan ve alfabetik sırayla şahısları tanıtan eserlerin adlarında vefeyât kelimesi tercih edilmiştir. İbn Hallikân'ın (ö. 681 / 1282) *Vefeyâtü'l-a'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-zamân*'ı ile Safedî'nin (ö. 764 / 1363) *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*'ı bu hususa örnek olarak verilebilir.¹⁰

Bu iki kitabın elde ettiği şöhretin etkisiyle adında “vefeyât” kelimesi geçen, muayyen bir zaman zarfında vefat etmiş ya da belirli bir zümreye mensup kişilerin yaşamlarını içeren pek çok eser kaleme alınmıştır. Ebü'l-kâsım el-Begavî'nin (ö. 317 / 929) *Târîhu Vefâti's-suyûh*'ı, İbn Zebr er-Rabâî'nin (ö. 379 / 989) *Târîhu Mevlidi'l-ulemâ ve Vefeyâtihim*'i, Habbâl'in (ö. 482 / 1090) *el-Vefeyât*'ı, Radiyyüddin es-Sâgânî'nin (ö. 650 / 1252) *Derrü's-sehâbe fî Beyâni Mevâzi'i Vefeyâti's-sahabe*'si, İbn Râfi' es-Sellâmî (ö. 774 / 1372) ile İbn Kunfûz'un (ö. 810 / 1407) *el-Vefeyât*'ı bu tür eserlerin ön plana çıkanları arasındadır.¹¹

Zamanla müstakil bir türe dönüşen vefeyât, bir dönem tarih ile iç içe olarak da kullanım sahası bulmuştur. Vefeyâtı bu tarza dönüştüren kişi, Arap tarih yazıcılarından Ebü'l-ferec İbnü'l-cevzî'dir (ö. 597 / 1201). Onun *el-Muntazam fî Târîhi'l-mülûk ve'l-Ümem* adlı eseri vefeyâtnâme ile genel tarihi bir araya getirmiştir.¹² Mezkûr eserde kâinatın yaratılışından 574 / 1179 yılına kadar cereyan eden hadiseler kronolojik bir sırayla anlatıldıktan sonra her sene

⁵ Suat Donuk, *Türk Edebiyatında Vefeyâtnâme ve İsmail Belîğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'ı, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2016, s. 25.

⁶ Selman Başaran ve M. Ali Sönmez, *Hadis Usûlü ve Tarihi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 2001, s. 11.

⁷ Başaran vd, *a.g.e.*, s. 79-84.

⁸ Efendioğlu, *a.g.e.*, C. 42, s. 603.

⁹ Efendioğlu, *a.g.s.*

¹⁰ Efendioğlu, *a.g.s.*

¹¹ Efendioğlu, *a.g.e.*, C. 42, s. 604.

¹² İbnü'l-cevzî ve adı geçen eseri için bk. Yusuf Şevki Yavuz ve Casim Avcı, “İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-ferec”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 20, Ankara 1999, s. 543-9.

sonuna konulan vefeyât kayıtlarıyla o yıl ölen şahısların yaşam bilgilerine yer verilmiştir. İbnü'l-cevzi'nin bu yöntemini pek çok müellif benimsemiştir. Bunlardan biri olan Ebû Abdillah ez-Zehbî (ö. 748 / 1348), *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm* isimli eserinde¹³ 1 / 622 senesinden 700 / 1301 senesine kadarki süreci onar yılı kapsayan 70 gruba ayırmış; bu gruplarda önce önemli tarihî olayları anlatmış; sonra da ilgili zamanın vefeyâtını vermiştir.¹⁴

Bir taraftan genel tarihin içerisinde ilerleyen vefeyât, diğer taraftan pek çok bağımsız eserle Müslüman milletlerin kullandığı edebî türler arasına girmiştir. Ravilerin vefat tarihleri ve birkaç cümlelik yaşam bilgileri ile başlayan vefeyât, H 9 / M 15. asra geldiğinde halife, sahabe, hükümdar, vezir, muhaddis, müfessir, fakîh, kurrâ, âlim, kadı, müderris, müellif, şair ve ediplerin ayrıntılı yaşam bilgilerini içeren teliflerin genel adına dönüşmüştür.

Vefeyâtnâme türünün kullanım sahalarından biri de Türk edebiyatıdır. Türk yazarlar farklı çeşitlerde¹⁵ çok sayıda vefeyâtnâme kaleme almışlardır. Nev'îzâde Atâyî'nin (ö. 1046 / 1636-37) *Hadâiku'l-hakâik fî Tekmileti'ş-Şakâik*'i ile Abdurrahman Hibrî Efendi'nin (ö. 1069 / 1659) *Enisü'l-müsâmirîn*'i edebiyatımızın vefeyâtnâme hususiyetleri taşıyan ilk kitapları biçiminde nitelendirilebilir. Türk edebiyatında isminde “vefeyât” kelimesi geçen ilk eser ise Alaybeyzâde Mehmed Emin'in (ö. 1091 / 1680) *Vefeyât-ı Pür-iber li-Üli'l-elbâb men-İhteber*'idir.¹⁶ İsmail Belîğ'in (ö. 1142 / 1729) *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*'ı, Üsküdarlı Seyyid Hasîb'in (ö. 1136 / 1724) *Vefeyât-ı Ekâbir-i İslâmiyyesi* ve Ayvansaraylı Hâfız Hüseyin'in (ö. 1201 / 1787) *Vefeyât*'ı Türk edebiyatının vefeyât adı taşıyan diğer önemli eserleridir.

Türk edebiyatında vefeyâtnâme kaleme alan yazarlardan biri de Ahmed Câvid Efendi'dir (ö. 1803). İstanbul'da doğan Ahmed Câvid, tımarlı sipahilerden Mustafa adlı bir süvari alay beyinin oğludur. Câvid Efendi 1202 / 1787 yılında Hazîne-i Hümâyûn hizmetkârı vazifesine girdiği Osmanlı sarayında kabiliyetiyle Has Oda'ya alınmış, 1803'te hâcelik rütbesiyle şehremini olmuştur. Sultan III. Selim'in cülûsundan itibaren ona yakın olan kişiler arasında yer almıştır.¹⁷ Saraydayken III. Selim tarafından önemli olayları kronolojik olarak yazmakla görevlendirilmiş, 1204 / 1790 – 1205 / 1791 yıllarını kapsayan bir eser yazdığı için kendisine “vak'anüvîs-i Enderûn” lakabı verilmiştir.¹⁸ Kaynaklar, gazel şeklinde şiirleri de olan Ahmed Câvid'in¹⁹ üç eserinden söz etmektedir. Bunlardan ilki, vak'anüvîs-i Enderûn ismini almasına vesile olan *Hadîka-i Vekâyi*' adlı eserdir. İkincisi *Müntehabât-ı Câvid Bey* veya *Târîh-i Câvid Ahmed Bey* isimleriyle bilinmektedir. Müntehabat, iki ciltten meydana gelmiş olup birinci cildi 1035 / 1626 – 1188 / 1774, ikincisi ise 1188 / 1774 – 1197 / 1782 yılları arasındaki hâdiseleri içermektedir. Kaynakların zikrettiği üçüncü eseri *Verd-i Mutarra* olup Osmanzâde Tâib'in vezirlerin hayatlarını anlattığı *Hadîkatü'l-vüzerâ*'sına Dilâver Ağazâde Ömer'in yazdığı zeylin zeylidir.²⁰ Ahmed Câvid'in kaynakların sözünü etmediği, *Vefeyât-ı Kibâr* adlı bir eserinin müellif hattı hususiyetleri taşıyan nüshası Topkapı Sarayı Müzesi'nde yer almaktadır. Bu makalede Ahmed Câvid Efendi'nin bilinmeyen bu eseri pek çok yönüyle ilim âlemine tanıtılacak, örnek oluşturması gayesiyle eserin hicretten sonraki ilk 100 seneyi kapsayan başlangıç bölümünün çeviri yazılı metni sunulacaktır.

¹³ Zehebî ve adı geçen eseri için bk. Tayyar Altıkulaç, “Zehebî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 44, Ankara 2013, s. 180-8.

¹⁴ Feridun M. Emecen, “Osmanlı Kronikleri ve Biyografisi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, 1999, s. 84.

¹⁵ Vefeyâtnâme çeşitleri için bk. Donuk, age, s. 25-33.

¹⁶ Donuk, a.g.e., s. 36.

¹⁷ Adnan Baycar, *Ahmed Câvid-Hadîka-i Vekâyi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998, s. XIX.

¹⁸ Abdülkadir Özcan, “Ahmed Câvid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 2, Ankara 1989, s. 52-3.

¹⁹ Beyhan Kesik, “Câvid, Mâbeynci Ahmed Câvid Bey”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2487> (E T: 13.10.2016)

²⁰ Özcan, a.g.e., C. 2, s. 53.

1. Nüshası

Ahmed Câvid Efendi'nin söz konusu bilinmeyen eserinin ünik nüshası, Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Bölümü numara H 1295'te kayıtlıdır. Eser kataloğa *Vefeyât-ı Meşâhir* ismiyle kaydedilmiştir. 270 x 165 mm. dış, 210 x 90 mm. iç ebatlarındadır. Miklepli, yaldızlı zencirekli, bordo renk deri ciltlidir. Cilt ve miklebin ortası mavi bezle kaplanmıştır. Zahriyesinde "Yâ Fettâh" başlıklı yarım sayfalık bir yazı vardır. Yazıda Arapça "şeber" kelimesinin çekimleri ve hangi din büyüklerinin lakapları olarak kullanıldığı anlatılmaktadır. Zahriyenin ikinci yüzünde Ahmed Câvid'e ait bir telif kaydı ile küçük ebatta bir mühür vardır. Bu kayıt, nüshanın müellif hattı olduğu ihtimalini düşündürmektedir. Zahriyeden sonraki sayfada metin başlamaktadır. Metnin başında müzehhep bir serlevha bulunmaktadır. İlk varak yaldızlı cetvellidir. Diğer sayfalarda tek kırmızı çizgiyle cetvel çekilmiştir. Aharlı, koyu krem rengi kâğıt kullanılmıştır. Okunaklı, itinalı bir nesih hatla yazılmıştır. 27 satırlı 92 varaktır. Başlıklar ve vefat tarihleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Diğer yerlerde siyah mürekkep kullanılmıştır. Takibe kaydı tutulmuştur. 24-30, 40-44, 48-52, 55, 66-68, 74-78, 81-89, 91-92 varakları boştur. Herhangi bir telif ya da istinsah kaydı olmadan sona ermektedir. Nüsha, fiziki açıdan oldukça iyi durumdadır.

Baş: "*Hazret-i fahr-ı kâinât mefhar-i mevcûdât...*"

Son: "*Sâniyen es-Seyyid İbrahim Efendi, azl sene.*"

2. Eserin Adı

Ahmed Câvid'in kaynaklarda sözü edilmeyen bu eseri *Vefeyât-ı Meşâhir* adıyla kütüphaneye kaydedilmiştir. Fakat mukaddimesi olmayan eserin herhangi bir yerinde böyle bir isme rastlanmamaktadır. "Meşhurların Vefeyâtı" anlamına gelen bu isim, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu'nu hazırlayan Fethi Ethem Karatay tarafından verilmiş olmalıdır.²¹

Bahse konu eser, serlevhanın altında kırmızı mürekkeple yazılmış bir açıklama ile başlamaktadır. Bu cümle, "Hazret-i fahr-ı kâinât, mefhar-i mevcûdât, Hazret-i Muhammed el-Mustafâ (s.a.v.) hazretlerinin Mekke-i Mükerrreme'den Medîne-i Münevver'e hicret buyurdularından sonra vukû'-yâfte olan vefeyât-ı kibârdur ki târîhleriyle alâ kadri't-tâka sahîhan inşâ'allâh zikr olunur." biçimindedir. Biz eser adının, izah cümlesinde geçen "*Vefeyât-ı Kibâr*" olması gerektiği kanaatini taşıyoruz. Bu kanaatte olmamızın bir sebebi de Ahmed Câvid'in vefeyât kayıtlarında "kibâr" kelimesini dikkat çekecek kadar çok kullanmasıdır. "Vefât-ı İmâm Ebû'l-leys-i Semerkandî ez-kibâr-ı Hanefiyye,²² Vefât-ı İbrahim Zakî ez-kibâr-ı sûfiyye,²³ Vefât-ı Muhammed bin Cerîr et-Tayrî ez-kibâr-ı müverrihîn²⁴" örneklerindeki kullanımlara eser boyunca sıklıkla rastlanmaktadır.

3. Yazarı

Vefeyât-ı Kibâr'ın mukaddimesinin bulunmadığını daha önce belirtmiştik. Metin, yazar adının bulunma ihtimali olan bir ketebe kaydı olmaksızın bitmektedir. Fakat eserin nüshasının zahriyesinde bir telif kaydı vardır. Bu kayıta "Müellifihi'l-fakîr Ahmed Câvid, sene 215" yazmaktadır. Kaydın üst tarafında Ahmed Câvid'e ait bir mühür yer almaktadır (bk. Resim 1). Kayıttaki 1215 / 1800-1 tarihi ile Ahmed Câvid'in vefat yılı olan 1803 arasında bir zaman uyumsuzluğu (anakroni) meydana çıkmamaktadır. Bundan hareketle *Vefeyât-ı Kibâr*'ın yazarının Ahmed Câvid Efendi olduğunu söylemek mümkündür.

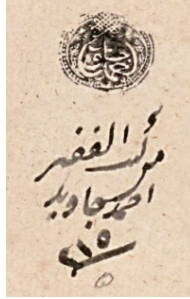
²¹ bk. Fethi Ethem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, 2 Cilt, MEB Yayınları, İstanbul 1961.

²² Ahmed Câvid Efendi, *Vefeyât-ı Kibâr*, Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları, Numara H 1295, vr. 11a.

²³ Ahmed Câvid Efendi, *a.g.e.*, 9b.

²⁴ Ahmed Câvid Efendi, *a.g.vr.*

Vefeyâtta yazarın kendinden söz ettiği bir yer vardır. Yazar, 1169 / 1755-56'da vefat eden reisülhattâtın Mehmed Râsim Efendi'nin kendisinin üstadı olduğunu ifade etmektedir.²⁵ Müellifinin Osmanlı sarayı mensuplarına hat hocalığı yaptığı bilinen Eğrikapılı Mehmed Râsim için "üstâdım" demesi, *Vefeyât-ı Kibâr*'ın Topkapı Sarayı'nda Hâne-i Hassa'ya kadar yükselen Ahmed Câvid tarafından yazıldığı kanaatini güçlendirmektedir.

Resim 1: Ahmed Câvid'e ait mühür ve telif kaydı

4. Yazılış Tarihi

23a varağında geçen "Bin iki yüz yedi tarihinde bed' ile tahrîre şürû' olundu." ifadesine görev *Vefeyât-ı Kibâr*'ın yazımına 1207 / 1792-93'te başlanmıştır. Zahriyedeki telif kaydında yer alan 1215 / 1800-1 senesi, eserin tamamlanma tarihi olmalıdır. Buna göre eserin yazımı sekiz sene sürmüştür. İçerisinde 1 / 621-22 ile 1214 / 1799-1800 yılları arasını kapsayan vefeyât kayıtları bulunmaktadır. 1208 / 1794 – 1214 / 1800 tarihleri arasında şehreminliği yaptığı bilinen Ahmed Câvid Efendi²⁶ bu vazifede bulunduğu esnada *Vefeyât-ı Kibâr*'ı kaleme almış görünmektedir.

5. Türü ve Çeşidi

Vefeyâtnâmenin çeşitlere ayrıldığı, kiminin ortak özellikleri bulunan belirli bir kesime yönelik kiminin de her kesimden insanı konu edindiği bilinmektedir. Bütün kesimlere yönelik vefeyâtnâmeler iki farklı şekilde tertip edilmektedir. Bunlardan biri münderecatında bulunan biyografileri alfabetik, diğeri ise kronolojik tarzda sıralamaktadır.²⁷ Kronolojik vefeyâtnâmeler ya Hz. Âdem'den ya da Hz. Muhammed'in hicretinden yazıldıkları zamana kadarki vefatları yıl yıl listelemektedir. Vefat senesinin umumiyetle kaydın sonunda bulunduğu bu tür eserlerde, ilgili şahısların kısa yaşam bilgilerine de yer verilir.

Hiz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicret yılıyla başlayan *Vefeyât-ı Kibâr*, gerçekleşen ölümleri ve kısa biyografileri yıl yıl tutulan kayıtlar suretiyle vermektedir. Bu bakımdan *Vefeyât-ı Kibâr*'ın tüm kesimlere yönelik vefeyâtnâmelerin kronolojik olanları türüne girdiği söylenebilir.

6. Bölümleri

Vefeyât-ı Kibâr hicretten yazıldığı zamana kadar gerçekleşen vefatları bildirerek başlamaktadır. Eserin esasını teşkil ettiği fikrini veren bu bölüm 20 varaktan ibarettir. *Vefeyât-ı Kibâr*'da başka bölümler de vardır. Ahmed Câvid Efendi bundan sonra hulefâ-yı râşidîn, on iki imam, Benî Ümeyye melikleri, Benî Ümeyye'nin Endülüs kolu melikleri, Abbâsî halifeleri, Abbâsîlerin Mısır kolu melikleri, Fâtımiyye hükümdarları, Benî Hamedân melikleri, Çin padişahları, Akkoyunlu liderleri, Gazneli sultanları, İran ve Anadolu Selçuklu hükümdarları, Safevî şahlarının ölüm tarihleri ile ömür ve hilafet müddetlerini vermekte, kimi yerde de mezkûr devletlerin idare merkezleri ile kuruluş ve yıkılış tarihlerine de değinmektedir.

²⁵ Ahmed Câvid Efendi, *a.g.e.*, 21b.

²⁶ Baycar, *a.g.e.*, s. XIX.

²⁷ Donuk, *a.g.e.*, s. 33.

Ahmed Câvid Efendi memuru olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet adamları için pek çok bölüm tesis etmiştir. Osmanlı hükümdarları, şehzadeleri, darüssaade ağaları, sadrazamları, şeyhülislamları, nakibüleşrafları, valide sultanları vefeyâtları *Vefeyât-ı Kibâr'* da yer alan diğer bölümlerdir. Müellif, Osmanlı devlet adamları vefeyâtının arasına Yenikapı, Galata, Kasımpaşa mevlevihaneleri şeyhlerinin vefat tarihlerini yerleştirmiştir.

*Vefeyât-ı Kibâr'*ın tüm bölümlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Hicretten yazıldığı zamana kadarki vefeyât (1b-22a),
- Hulefâ-yı râşidîn ve on iki imam vefeyâtı (30b-31a),
- Emevî melikleri vefeyâtı (31a),
- Emevî'nin Endülüs kolu melikleri vefeyâtı (31b),
- Abbâsî halîfeleri vefeyâtı (32a-b),
- Abbâsî'nin Mısır kolu halîfeleri vefeyâtı (32b-33a),
- Fâtımî melikleri vefeyâtı (33a),
- Benî Hamedân melikleri vefeyâtı (33a),
- Çin padişahları vefeyâtı (33a-b),
- Akkoyunlu hükümdarları vefeyâtı (33b),
- Gazneliler sultanları vefeyâtı (33b),
- Selçuklular hükümdarları vefeyâtı (33b-34a),
- Anadolu Selçukluları hükümdarları vefeyâtı (34a),
- Safevîler şahları vefeyâtı (34a-b),
- İstanbul hangi tarihte kimler tarafından kuşatılmış ve fethedilmiştir (35b),
- İstanbul'da Koca Mustafa Paşa ve Üsküdar'da Hüdâyî zaviyeleri şeyhlerinin vefeyâtı (36a-b),
- Osmanlı Devleti padişahlarının vefeyâtı (37b-39a),
- Osmanlı Devleti şehzadelerinin vefeyâtı (44b-46b),
- Osmanlı Devleti darüssaade ağaları vefeyâtı (52b-53b),
- Osmanlı Devleti sadrazamları vefeyâtı (55b-62b),
- Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhleri vefeyâtı (64a),
- Galata Mevlevîhânesi şeyhleri vefeyâtı (64b),
- Kasımpaşa Mevlevîhânesi şeyhleri vefeyâtı (65a),
- Osmanlı Devleti şeyhülislamları vefeyâtı (68b-72b),
- Osmanlı Devleti nakibüleşrafları vefeyâtı (78b-80a),
- Osmanlı Devleti padişahlarının vâlideleri vefeyâtı (89b-90a).

7. Muhteva Özellikleri

Vefeyât-ı Kibâr' da hicrete yakın zamanlarda gerçekleşen namaz ve orucun farz kılınması, kiblenin Kudüs'ten Mekke'ye çevrilmesi, Bedir savaşının gerçekleşmesi, Ebû Cehil'in katledilmesi vb. hadiseler özetlenmekte, H 2. senedeki Sâbit bin Kays'ın vefatı ile vefeyâtlar bildirilmeye başlanmaktadır. Kronolojik seyirle yıl yıl vefatların bildirildiği eserin hicretin ilk yıllarına tekabül eden kısımlarında kısa cümleler ile vefeyât kayıtları tutulmuştur. Bu kayıtların çoğunluğu “Vefât-ı Rukıyye bintü'n-Nebî (s.a.v.) sene 3” (1b) örneğindeki kalıba sahiptir. Vefatı H 40 yılına tekabül eden Hz. Ali'den itibaren ölüm tarihi verilen pek çok kişi hakkında kısa yaşam bilgileri de verilmektedir. Biyografik bilgiler kalıp ifadeden hemen sonra sunulmaktadır. Hz. Ca'fer-i Tayyâr (2a), Hz. Ali (3a), Ebû Mûsâ el-Eş'arî (3a), Hz. Hasan (3b), Ebû Hüreyre (3b), Muaviye bin Ebî Süfyân (4a) İslâm tarihinin ilk yılları vefeyâtında hayatları hakkında bilgi verilen belli başlı kişilerdir. Bu kısımda ayetlerin toplanması (2a); Şam (2a), Azerbaycan (2b), Isfahan'ın (2b) fethedilmesi, Cemel Vak'ası'nın gerçekleşmesi (3a) gibi önemli tarihî gelişmelere de yer verilmiştir.

Vefeyât-ı Kibâr'ın Türk tarihi ve edebiyatı için en mühim kısmı şüphesiz ki Osmanlı Devleti yıllarına denk gelen vefeyât bölümüdür. Bu kısım *Vefeyât-ı Mi'e Sâbi'a* (13b) başlığı ile başlayıp ilgili bölümün sonuna kadar gitmektedir. Osmanlı tarihçisi sayılan Ahmed Câvid Efendi burada Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli rolü olan "ibtidâ-yı vaz'-ı kavânîn-i Osmaniyye, darb-ı sikke-i hasene-i Osmaniyye evvelâ, ibtidâ-yı vaz'-ı zümre-i yeniçeriyân" (13b) gibi hadiseleri kırmızı mürekkeple yazmak suretiyle vurgulamıştır.

Osmanlıların hükümlerine tekabül eden yıllar için tutulan vefeyât kayıtlarında kişilerin biyografileri daha hacimlidir. Buralarda biyografi denebilecek hacimde pek çok hayat hikâyesi vardır. Mesela 979 / 1572 senesinde vefat eden Kınalızâde Ali'nin görevi, vefat süreci, defin yeri ve eserleri hakkında malumat verilmektedir (14a). 1072 / 1661-62'de ölen Sarı Abdullah Efendi'nin vazifesi, nisbesi, şeyhi, şeyhini seçmesini sağlayan kerameti, eserleri, devrin hükümdarı ile olan münasebetleri ve defin yeri ayrıntılı olarak bildirilmektedir (14a). 1105 / 1694'te vefat eden Niyâzî-i Mısırî'nin tarikati, şeyhi, irşatta bulunduğu yerler ile vefat yeri, keramet içeren iki hikâye eşliğinde anlatılmıştır (19a). Hüseyin Lâmekânî halifesi Abdî Efendi (16a), Şeyh İsmail-i Ankaravî (17b), Nergisîzâde Mehmed Efendi (17b), Mısırî Ömer Efendi (18a), Beyazîzâde Ahmed Efendi (18b-19a), Şeyh Mehmed Murad-ı Nakşbendî (19a), Akkirmânî Hâcî Mehmed Efendi (19b) *Vefeyât-ı Kibâr*'da haklarında ayrıntılı bilgiler verilen diğer kişilerdir.

Ahmed Câvid halife, sahabe, tâbiîn, müfessir, muhaddis, melik, emîr, zâhid, fakîh, şeyh, imam, âlim, şair, şârih, edîb, kadı, müderris, şeyhü'l-kurrâ, hoşnüvîs, lügatçi, nahivci, hükümdar, şeyhülislâm, vezir, kazasker, tarihçi, hattat, kethüda, kâtip zümrelerine mensup kişilerin vefat kayıtlarını tutmuştur. Bunlar içerisinde tarikat şeyhleri ağırlıktadır. Özellikle Osmanlı dönemi vefeyâtının pek çoğunun şeyhlerin ölüm tarihinden meydana gelmesi dikkat çekicidir. Bundan dolayı müellif kimi şahısların biyografilerinde kerametlerini de anlatmaktadır. Mesela 1132 senesi vefeyâtında Şeyh Mehmed Murad en-Nakşbendî'nin hayatını anlatırken hac yolunda bir arslanın kendisine rehberlik yapması hikâyesine yer vermektedir (20a-b). Niyâzî-i Mısırî ile Sarı Abdullah Efendi'nin ikişer kerametini biyografilerine yerleştirmiştir (18a-19a). Yazar, Osmanlılardan önceki dönemde de şeyhlerin başlarından geçen olağanüstü olaylara değinmektedir. Bunun için bir usul de geliştirmiştir: "Velâyet bârgâhında sadrnişin olanların birisi..."²⁸ kalıbı ile bu tür hikâyelere geçiş yapmaktadır. *Vefeyât-ı Kibâr*'da sekiz ayrı yerde bu kalıp ile sunulan keramet içerikli hikâye vardır [6a-b, 7b, 8a-b, 9a (üç defa)].

Osmanlı Devleti hükümlerine zamanlarına denk gelen vefeyâtlarda İslâm medeniyetinin diğer milletlerine mensup şahısların da ölüm tarihleri verilmiştir. Mesela Arap dilinde eserleri olan Şeyh Abdulganî en-Nablusî (20b), Alî el-Kârî (16b), Ahmed Câvid'in vefatlarını bildirdiği kişilerin arasında yer almaktadır.

Vefeyât-ı Kibâr'ın muhteva hususiyetlerinde dikkat çeken başka bir yön, ilgili şahısların yazdığı eserlerin zikredilmesine önem gösterilmesidir. Onda şair, yazar pek çok kişinin vefeyât kaydı vardır. Bunların hangi kitapları kaleme aldığı liste halinde sunulmaktadır. Mesela Yûsuf Nâbî Efendi hakkında tutulan kayıt şu şekildedir: "Vefât-ı Yûsuf Nâbî ez-meşâhîr-i şuarâ vü münşiyân aleyhi'r-rahmeti sene 1124, sâhib-i Zeyl-i Siyer-i Veysî ve Dîvân-ı Nâbî ve Hayriyye ve Hayrâbâd ve Tuhfetü'l-harameyn ve Münşeât-ı Nâbî." Burada Nâbî'nin belli başlı eserleri muntazam bir şekilde sıralanmıştır. Hatta pek çok kişinin ayırıcı hususiyeti olarak yazdığı bir kitap adı bildirilmektedir. Mesela Şeyh Eşrefzâde tanıtılırken "sâhib-i Müzekki'n-nüfûs" denmiştir (15a). *Menâsik-i Hacc* sahibi oluşu Merkez Efendi'nin nisbesi olarak alınmıştır (18a). Ayrıca sanatkârlık vasfı olmayan kişilerin tercüme, şerh, haşiye ve talik tarzındaki çalışmalarını da bildirilmektedir. Örneğin 1098 / 1686-87 tarihinde vefat eden Beyazîzâde Ahmed Efendi'nin *İşârâtü'l-merâm*, *Şerh-i Fıkh-ı Ekber* (Suğrâ, Kübrâ), *Sevânihü'l-mutârahât* ve *Enmüzeci'l-ulûm* adlı eserleri sıralanmaktadır. 1137 / 1724-25'te vefat eden Şeyh İsmail Hakkî'nin *Tefsîr-i*

²⁸ Bir örnek için bk. Ahmed Câvid Efendi, *a.g.e.*, 6a.

Rûhu'l-beyân, *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf*, *Şerh-i Muhammediyye*, *Faslu'l-hitâb* ve *Bend Tercümesi* gibi pek çok eserinin varlığı belirtilmektedir (20b).

Birçok eserin yanı sıra oldukça fazla sayıda şair ve yazarın vefat tarihleri ile kısa biyografilerini ihtiva etmesi, *Vefeyât-ı Kibâr*'ı Türk edebiyatı tarihi için önemli bir kaynak kılmaktadır. Eser bazılarının vefat tarihlerinde ihtilaf olduğu bilinen nice klasik Türk edebiyatı sanatçısının vefat senesini barındırmaktadır. Bunlar arasında Sultanuşşuara Bâkî (16b), süslü nesrin en önemli temsilcilerinden Veysî (17a), hikemî şiirin öncüsü Nâbî (20a), hicviyeleriyle bilinen Nef'î Ömer Efendi (17b), tarih ve coğrafya sahasındaki kitaplarıyla dünyaca tanınan Kâtib Çelebi (18a), terkeb-bendleriyle meşhur Bağdatlı Rûhî (16b) gibi meşhur simalar da vardır.

İslam tarihi ile ilgili yerlerde vefeyâtla birlikte tarihî hadiseler de yer verildiği ifade edilmişti. Osmanlı devri kayıtlarında ise önemli tarihî gelişmelerin sayısı oldukça azdır. Yenikapı Mevlevihanesi'nin kurulması (16b), Galata Mevlevihanesi'nin faaliyete girmesi (16b), İstanbul'da baruthanede büyük bir yangının çıkması (19b) ender görülen bu kayıtlara örnek olarak verilebilir.

Vefeyât-ı Kibâr'ın maddelerinde mutlak surette bulunan bilgi şahıs adı, nisbesi ile vefat tarihidir. Bütün kayıtlarda olmasa bile Ahmed Câvid'in bildirmeye özen gösterdiği bilgi, ilgili şahsın defnedildiği yerdir. Eserde vefat tarihinden sonra en çok rastlanan malumat mezar yeridir. Müellif defin yerini bildirirken çoğu zaman ayrıntıya da girmektedir. 1159 vefeyâtında La'lîzâde Seyyid Abdalbâkî Efendi için "Halid civârında kendi tekyesinde şeh-râha (ana yola) nâzır pencerede medfûndur." (21a), 1174 maddesinde Akkirmânî el-Hacc Mehmed Efendi için "Hacc-ı şerîf avdetinde Medine-i Münevvere'ye iki konak ileride reşemlerde medfûndur." (21b) demesi bu hususa örnek teşkil etmektedir.

Ahmed Câvid Efendi'nin özellikle vermeye gayret ettiği fikri uyandıran bir bilgi de şahısların vefatlarına düşürülen ebced hesaplı manzumelerdir. Herkes için mutlaka ölümünü gösteren bir tarih manzumesi yazılması gerekmemektedir. Genellikle tanınmış olanlar ya da şairler için bu tür şiirler meydana getirilmektedir. Yazar, mümkün merteye bu tür şiirlere ulaşmaya çalıştığı hissini vermektedir. Bunu yaparken de çoğu yerde sadece tarihi bildiren mısrayı değil, tüm manzumeyi nakletmektedir. 1046 / 1636-37'de müteveffâ olan Şeyh Abdülmecid-i Sivasî için kaleme alınan;

*İrci 'î emrini çün gûş itdi
Gûş-ı câm-ı mevti nûş itdi*

*Oldı mihmân-ı kurb-ı Rahmânî
Eyledi nûr-ı Hak ihâta anı (17b-18a)*

şiirini bu hususa örnek olarak verebiliriz. Ahmed Câvid, bazen de bir kişinin vefatına düşürülen birden fazla tarih manzumesine yer vermektedir. Örneğin o, Nergisîzâde Mehmed Efendi için söylenmiş;

*Rûh-ı pâkine du'âlarla didim
Nergisîye ola rahmet târîh*

ile

*Lafzen ü ma'nen didim târîhini hây
Bin kırk dördte göçdi Nergisî (17b)*

beyitlerini bildirmektedir.

Ahmed Câvid Efendi'nin mezar yerleri ile ölüme düşürülen tarih manzumelerine ağırlık vermesi *Vefeyât-ı Kibâr*'ın vefeyâtnâme türünde bir eser olmasıyla alakalıdır.

Mezkûr eserin muhteva hususiyetlerinden biri de müellifinin kimi yerlerde şahsi yorumlarını dile getirmesidir. Diğer kronolojik vefeyâtnâmelerde görülmeyen bu özelliğe yazarın Kâtib Çelebi için sarf ettiği “Bu zâtın dahi misli cihâna nâdir gelenlerdendir.” (18a) cümlesi ile Akkirmânî Mehmed için söylediği “İlmde fâzıl ü mâhir ve nazîri gelmeyenlerden idi.” (21b) ifadesi örnek olarak verilebilir. Pek çok kimse için kullandığı “fâzıl-ı bî-nazîr” veya “âlim ü fâzıl” gibi vasıflandırmalar da bu kategoride değerlendirilebilir.

Vefeyât-ı Kibâr'ın diğer bölümleri, ağırlıklı olarak cedvellerle nasb, azil, vefat tarihleri ile ömür / vazife / saltanat müddetlerinin verilmesi olduğu için muhteva tahliline pek imkân tanımamaktadır.²⁹

8. Dil ve Üslûbu

Klasik Türk edebiyatının İslam medeniyeti kaynaklı pek çok biyografik türü vardır. Fazla sayıda çeşidi olan vefeyâtnâmeler bu türlerden biridir. Tezkire, menâkıbnâme, silsilenâme, siyer gibi türler ile vefeyâtnâmelerin pek çok çeşidinde dil ve üslûp genellikle münşiyâne denilen süslü nesir özellikleri göstermektedir. Seciler, uzun ve simetrik terkip ile cümleler, Arapça ve Farsça ağırlıklı söz varlığı, bu türden teliflerin anlatımını oldukça ağır hâle getirmektedir. Kronolojik türdeki vefeyâtnâmeler ise bunlar içerisinde farklı bir görünüm arz etmektedir. Hemen hemen hepsi aynı surette tertip edilen bu eserlerde vefatlar, yıl yıl kısa maddeler hâlinde sıralanmaktadır. Vefât-ı / katl-i / şehâdet-i biçimindeki Farsça terkiplerle kurulan bu kayıtlarda hüküm bildiren tam bir cümleden söz etmek mümkün değildir. Bundan dolayı mezkûr türdeki kitaplarda müellifler münşiyâne bir tarz kullanma fırsatı elde edemezler.

Kronolojik bir vefeyâtnâme olan *Vefeyât-ı Kibâr* da umumiyetle bu özellikleri taşımaktadır. Fakat Ahmed Câvid'in bu tarzı kırmaya, metnini klasik inşa yöntemleriyle tesis etmeye çabalaması oldukça dikkat çekicidir. Onun sarfettiği “Velâyet bârgâhında sadr-nişîn olanların birisi dahi mazhar-ı velâyet-i Muhammediyye, mazhar-ı sünnet-i Ahmediyye, vâris-i ulûm u ahlâk-ı nebeviyye, sultan-ı serîr-i velâyet, çeşme-i gülzâr-ı şerî'at, sahibü'l-izz ü ihtişâm...” (8a), “Şehr-i İstanbul'da bâd-ı semûm-ı ecel-i bî-emân ile gülîstân-ı ömr-i nâzenîni ber-bâd ü perîşân ve kâmet-i serv-i ra'nâsı üftâde-i hâk-i mezâristân oldu.” (17b) biçiminde münşiyâne cümleler, diğer kronolojik vefeyâtnâmelerde görülecek tarzda değildir.

Müellifin pek çok yerde biyografik bilgiye geçerken kullandığı “kutbu'l-ârifin ve gavsü'l-vâsilîn” sıfatı, hâl tercemelerinde süslü nesirle kaleme alınan kişi portresi bölümünü çağrıştırmaktadır. Nitekim bu ve buna benzer tumturaklı sıfatlara münşiyâne nesirde sıklıkla rastlanmaktadır.

Yukarıda Ahmed Câvid'in bazı biyografilere kişisel yorumlarını kattığını belirtmiştik. Bunu da onun eserini tarihî kayıtlardan müteşekkil bir cedvelden çıkartıp sanatlı bir metne dönüştürme gayesiyle izah edebiliriz. Bu özellik *Vefeyât-ı Kibâr*'ın edebî yönünü, mühim gelişmelerin not edildiği tarihî kayıtlar görüntüsü çizen diğer kronolojik vefeyâtnâmelerden daha kuvvetli hâle getirmiştir.³⁰

9. Emsalleriyle Mukayesesi

Ahmed Câvid Efendi'nin *Vefeyât-ı Kibâr*'ından önce meydana getirilmiş kronolojik vefeyâtnâmeler bulunmaktadır. Kâtib Çelebi'nin (ö. 1067 / 1657) *Takvîmü't-tevârih*'i, Alaybeyizâde Mehmed Emin'in *Vefeyât-ı Pür-iber li-Üli'l-elbâb men-İhteber*'i, Üsküdarlı Mehmed Hasib'in *Vefeyât-ı Ekâbir-i İslâmiyye*'si, Ayvansarayî Hâfız Hüseyin'in *Vefeyât-ı* bunların belli başlılarıdır. *Vefeyât-ı Kibâr*, incelendiğinde Ahmed Câvid'in Üsküdârî Seyyid

²⁹ Ahmed Câvid, cedvellere yerleştirdiği padişah, şehzade, şeyhülislâm, darüssade ağası, vâlide sultan vefeyâtlarında tarihî bilgiler de vermektedir. Mesela nakibüleşrafların nasb, azil ve vefat tarihleri cedvelinin başında nekabet kurumunun tarihî seyirinden söz etmektedir (Ahmed Câvid Efendi, *a.g.e.*, vr. 78b). Hükümdar anneleri cedvelinin başında kimlerin “vâlide sultan” unvanı aldığına dair malûmat vermektedir (Ahmed Câvid Efendi, *a.g.e.*, vr. 89b).

³⁰ Donuk, *a.g.e.*, s. 48.

Hasîb'in *Vefeyât-ı Ekâbir-i İslâmiyye*'sinin tesirinde kalarak, belki de onu tekmil etmek maksadıyla eserini yazdığı fikri akla gelmektedir. Çünkü iki eser arasında ciddi paralellikler bulunmaktadır. Hasîb, Hz. Âdem'in dünyaya inişinden Hz. Muhammed'in hicretine kadarki vukuat ve İstanbul'da Koca Mustafa Paşa ve Hüdâyî zaviyeleri şeyhlerinin vefeyâtı ile eserine başlamakta, sonra da hicretten kitabını yazdığı zamana kadar gelişen hadiseleri bildirmeye geçmektedir. Ahmed Câvid ise Hz. Âdem'den hicrete kadar meydana gelen tarihî olaylara değinmeden, Koca Mustafa Paşa ve Hüdâyî tekkeleri şeyhlerini ise sonraya bırakarak, hicretten kendi zamanına kadarki vefeyâtı vermektedir.³¹ Her iki eser de sonunda yıl bulunan, kronolojik seyir takip eden kısa vefeyât-vukuat maddelerinden meydana gelmiştir. Her yüz senenin başına konulan "vefeyât-ı mie ûlâ, vefeyât-ı mie sâniye" biçimindeki alt başlıklar iki kitapta da vardır. Hasîb ile Ahmed Câvid'in vefeyâtlarında bulunan bölümlerin pek çoğunun ortak olduğu da dikkat çekmektedir. İki kitap arasındaki temel fark, Ahmed Câvid'in vefeyâtındaki maddelerin daha çok sayıda ve daha geniş muhtevada oluşudur.³² Muhtemelen yazar, söz konusu eserleri incelemiş, bunlardan daha olgun ve edebî yönü daha belirgin bir telif ortaya koymaya çalışmıştır.

Sonuç

Vefeyâtnâme, İslam tarihinde hadis derleme faaliyetleri neticesinde ortaya çıkıp müstakil bir türe dönüşmüştür. Türk yazarlar vefeyâtnâmenin pek çok örneğini kaleme almış, çok sayıda çeşidini meydana getirmişlerdir. Kronolojik vefeyâtnâmeler bunlardan biridir. Türk yazarlar tarafından kaleme alınmış pek çok kronolojik vefeyâtnâme bulunmaktadır. Bunlardan biri Ahmed Câvid Efendi'nin *Vefeyât-ı Kibâr* adlı eseridir. Eski ve yeni kaynaklarda bu eserden söz edilmemektedir. Eser, zahriyesinde yer alan telif kaydına göre 1215 / 1800-1 tarihinde Ahmed Câvid tarafından yazılmıştır. Kütüphane kataloğuna "*Vefeyât-ı Meşâhîr*" adıyla kaydedilsede serlevhanın altındaki ibareden hareketle *Vefeyât-ı Kibâr* biçiminde isimlendirilmesi daha makul görülmektedir. Yazımı sekiz sene süren eserde 1 / 621-22 – 1214 / 1799-1800 yıllarını kapsayan vefeyât bilgileri vardır.

Vefeyât-ı Kibâr'ın asıl bölümünü hicretten yazıldığı ana dek gerçekleşen vefat kayıtları oluşturmaktadır. Burada yıl yıl, ölümler ve önemli tarihî gelişmeler kısa maddeler hâlinde sıralanmaktadır. Vefatı bildirilen kişilerin kısa yaşam bilgileri de verilmektedir. Müellif burada bazı şahıslar için hacimli biyografiler tanzim etmiştir. Mutlaka vefat tarihini verdiği kişilerin defnedildiği yeri bildirmeye, ölümlerine düşürülen ebced hesaplı şiirleri sunmaya çalışmıştır. Sahabe, tâbiîn, müfessir, muhaddis, melik, emîr, fakîh, şeyh, imam, âlim, şair, şârih, edîb, kadı, müderris, lügatçi, nahivci, hükümdar, şeyhülislam, vezir, kazasker, tarihçi, hattat, kethüda, kâtip kısaca her kesimden ünlü kişileri eserine almıştır. Bunlar arasında şeyhlere ağırlık vermiştir. Bundan dolayı biyografik bilgilerin arasına kerametler de serpiştirmiştir. Müslüman ülkelerin liderlerinin tahta çıkış ve ölüm tarihleri ile Osmanlı Devleti'nin vezir, şeyhülislam, darüssaade ağası, nakibüleşraflarının nasb, azil ve vefat tarihlerinin listelendiği cedveller, eserin diğer bölümlerini meydana getirmektedir. Arada Galata, Yenikapı, Kasımpaşa mevlevihâneleri ile İstanbul Koca Mustafa Paşa ve Hüdâyî zaviyeleri şeyhlerinin vefeyâtı da verilmektedir.

Vefeyât-ı Kibâr, Türk edebiyatı ve tarihinin pek çok ünlü simasının vefat tarihleri, kısa hayat hikâyeleri ile -varsa- eserlerinin isimlerini ihtiva etmesi açısından oldukça önem taşımaktadır. Kronolojik vefeyâtnâmeler umumiyetle kısa kayıt ibarelerinden müteşekkil iken o, kısmen münşiyâne bir üslûpla yazılmış, daha derli toplu bilgilerden meydana gelmiştir. Bu husus *Vefeyât-ı Kibâr*'ı diğer kronolojik vefeyâtnâmelere göre daha başarılı ve mühim bir eser kılmaktadır.

³¹ Ahmed Câvid Efendi, *a.g.e.*, vr. 30b-34b.

³² Donuk, *a.g.e.*, s. 47-8.

[VEFEYÂT-I KİBÂR]

Hâzret-i fahr-ı kâ'inât, mefhar-i mevcûdât, Hâzret-i Muhammed el-Muşţafâ *şalla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem* hâzretlerinüñ Mekke-i Mükerrreme'den Medîne-i Münevvere'ye hicret buyurduklarından sonra vukû'-yâfte olan vefeyât-ı kibârdur ki târihleriyle alâ kadri't-ţâka şahîhan inşâ'allâh zikr olunur:

Fazîlet-i namâz Mi'râc'da hicretten bir sene evveldür, *el-ğamdü li'llâhi Rabbi'l-âlemiñ*.³³ Rebî'u'l-evvel ayınıñ on ikinci gicesi vâkı' oldu. Farz-ı şıyâm hicretüñ 2[nci] yılında buyuruldu. Kible Kuds-i Şerîf'de iken hicretüñ 2[nci] yılında Mekke-i Müşerrefe'ye tahvîl buyuruldu. Ve meşrûta-i fıtra ve ezân ve ğazve-i Bedr-i Kübrâ, maktûliyyet-i Ebû Cehl-i la'tin ve ğayrı ez-Kureş ve helâk-i Ebû Leheb ve feth-i Yemâme be-dest-i Hâlid bin Velîd ve ğalebe-i Sa'd bin Ebî Vakķaş ber-'asker-i Fûrs ve maktûl-i Restezer (?), rivâyet-i meşhûr ve feth-i Kuds-i Şerîf ve şehâdet-i Şâbit bin Kays, sene 2.

Şehâdet-i Hâzret-i Hamza bin 'Abdu'l-muţtalib *radıya'llâhu 'anhu*, sene 3.

Vefât-ı Rukıyye bintü'n-Nebî *şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem*, sene 3.

Ġazve-i Bî'r-i Ma'üne ve ğazve-i Zâtür-riķâ' ve ğazve-i Beni'n-nağır ve nüzül-i âyet-i teyemmüm, sene 4.

Ġazve-i Dümetü'l-cendel ve Hâdek ve Benî Kुरayza ve vefât-ı Sa'd bin Menâd, sene 5.

Farz-ı hacc ve ğazve-i Hudeybiyye ve Zî Harad (?) ve hadîs -i ifk der-ğazve, sene 6.

Benî Muştalik ve kûsûf-ı şems ve nüzül-i âyet-i izhâr, sene 6.

Ġazve-i Kazâ ve ğazve-i Hayber ve³⁴ [2a] da'vet-i mülük-i enâm be-İslâm ve kışsa-i Şâh Meymûme der-Hayber ve maktûl-i Kisrâ Pervîz be-dest-i veledes Şireveyh, sene 7.

Feth-i Mekke-i Mükerrreme ve ğazve-i Huneyn ve Tâ'if ve Zâti Selâsil ve ğazve-i Mûte, şehâdet-i Ca'fer-i Tayyâr *radıya'llâhu 'anhu*, sene 8. Hâzret-i 'Alî *radıya'llâhu 'anhu* büyük karındaşı olup Hâbeşe diyârına hicret eylemiş idi. Hâzret-i Resûl-i Ekrem *şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem* Hayber ğazâsında iken Hâbeşe'den gelüp hıdmet-i şerîflerine vuşul bulduķda, hâzret anuñ iki gözlerinüñ arasın öpüp "Yâ habîbî, cümle hulukdan senüñ hulkuñ benüm hulkuma münâsebeti vardır. Sen benüm halk olınuğum balçıkdan halk olınuñ." diyü iltifât buyurdılar. Ve Hayber feth olınuğdan soñra "Hayber fethi için mi şükr ideyüm, yoħsa 'ammüm oğlı Ca'fer'üñ geldüğü için mi şükr ideyin?" diyü izhâr-ı neşât eylediler. Ve hâzret anuñ haķķında "iki kanatlı kuş olup cennetde uçar." buyurduklarında ba'de'l-mevt laķabına Ca'fer-i Tayyâr dirler, *radıya'llâhu te'âlâ 'anhu ve 'anhum ecma'ın*.

Hâzret-i Ümmü Gülsüm bintü'n-Nebî 'aleyhi's-selâm, zevce-i 'Osmân *radıya'llâhu 'anhu* rihlet sene 9.

Hâzret-i İbrâhîm bin Resûlu'llâh *şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem* rihlet sene 10.

Hâzret-i fahr-ı enbiyâ ve Resûl-i Kibriyâ *şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem* rihlet sene 11.

Vefât-ı Hâzret-i Fâtîmatü'z-zehrâ *radıya'llâhu 'anhâ*, altı ay soñra rihlet sene 11.

³³ "Hamd, âlemlerin rabbi olan Allâh'a mahsustur." (Burada Fâtiha Süresi'nin 2. âyeti iktibas edilmiştir.)

³⁴ "ve" bağlacı mükerrer yazılmıştır.

Vefât-ı 'Ukkâşe *radıya'llâhu 'anhu* rihlet sene 11.

Maktûl-i Müseyleme der-ceng-i Yemâme ve şehâdet-i Şâbit bin Kays, rihlet sene 12. Ve Ebû Dücâne ve Zeyd bin Hattâb ve fetih-i Yemâme be-dest-i Hâlid bin Velid rihlet sene 12.

Hâzret-i Emirü'l-mü'minîn Ebî Bekr eş-Şiddîk *radıya'llâhu 'anhu* rihlet sene 13.

Feth-i Dimaşku's-şâm bâ-şulh be-dest-i Ebû 'Ubeyde Mes'ud en-Nafakî rihlet sene 14.

Hâzret-i Sa'd bin 'Ubbâde *radıya'llâhu te'âlâ 'anhu* rihlet sene 15.

Hâzret-i Mâriye-i Kıbtıyye, ümm-i veled-i Resûl *'aleyhi's-selâm* rihlet sene 16. [2b]

Hâzret-i 'Utbe Ğazvân *radıya'llâhu te'âlâ 'anhu* rihlet sene 17.

Hâzret-i Ebû 'Ubeyde bin el-Cerrâh *radıya'llâhu 'anhu* ez-'aşere-i mübeşşere, rihlet sene 18.

Hâzret-i Mu'âz bin Cebel *radıya'llâhu 'anhu* 20 yaşında Yemen'e hâkim ve kâzî naşb olunmuşdur. Ve yetmiş neferde dâhil olup aşhâb-ı kirâm mâ-beyninde fakîh ü müftî olan on nefer aşhâb-ı güzînün birisidir. Vebâdan rihlet sene 18.

Hâzret-i Übeyy bin Ka'b el-Enşârî *radıya'llâhu 'anhu* rihlet sene 19.

Hâzret-i Bilâl-i Habeşî, mü'ezzîn-i Resûlu'llâh *'aleyhi's-selâm*, rihlet sene 20.

Feth-i Âzərbaycân be-dest-i Muğire ve Dinever ve Hemedân ve Taberistân ve Kazvîn, sene 21.

Ve Zencânî be-dest-i Huzeyfe ve Tıرابلس-ı Mağrib be-det-i 'Amr bin el-'Âş, rihlet sene 22.

Hâzret-i Katâde bin Nu'mân ve maktûl-i Hürmüzân *radıya'llâhu 'anhu* rihlet sene 23.

Şehâdet-i Hâzret-i 'Ömer bin el-Hattâb *radıya'llâhu te'âlâ 'anhu* rihlet sene 23.

Hacc-ı Hâzret-i 'Osmân bin 'Affân *radıya'llâhu 'anhu* ve katl-i Veysî, ehl-i İskenderiyye berây-ı nakz-ı 'ahd, sene 25.

Hâzret-i Ümmü Hıram der-Kıbrıs, zevce-i 'Ubbâde bin Şâmit *radıya'llâhu 'anhu* rihlet sene 26.

Hâzret-i 'Abbâs, 'ammu'n-Nebî *şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem*, aşhâb-ı kibârdan seyyidü'l-müfessirîn, rihlet sene 26.

Ve ğanîmet-i 'azîm-i İslâmiyân der-ğazve-i Afrikiyye sene 27.

Ğazve-i Mu'âviye be-Kıbrıs der-ba'z-ı rivâyet ve hacc-ı Hâzret-i 'Osmân *radıya'llâhu 'anhu* sene 28.

Feth-i İsfahân ve tevsî-i Harem be-Medîne-i Münevvere, ğazve-i Mu'âviye *radıya'llâhu 'anhu* sene 29.

Ve sukût-ı hâtem-i Peyğamber *'aleyhi's-selâm* be-çâh-ı Eris, sene 30.

Hâzret-i Ebû Süfyân ve Hakem İbn Ebu'l-'âş *radıya'llâhu 'anhumâ* rihlet sene 31.

Hâzret-i Ebu'd-derdâ *radıya'llâhu 'anhu* 'ömri tamâm olıncaya dek İbn 'Âmir'den vücühât ta'lîm eyleyüp ve yirine halîfe olup kırâ'at ta'lîm ider, sene 32.

Hâzret-i 'Abdu'r-rahmân bin 'Avf, bir günde otuz nefer kûl âzâd eyledi. Altı nefer aşhâb-ı şürânun birisidir. 'Aşere-i mübeşşere[dendür]. Rihlet sene 32.

Ve gazve-i Mu'aviye be-Diyârbekr ve Malatıyya, Hâzret-i Miqdâd bin Esved, rihlet sene 33.

Vefât-ı Ka'bu'l-ahbâr ez-kibâr-ı tâbî'n, *rağıya'llâhu 'anhu* rihlet sene 34.

Şehâdet-i Hâzret-i 'Osmân bin 'Affân *rağıya'llâhu 'anhu* rihlet sene 35.

Hâzret-i emîr-i MıŖr 'Abdu'llâh bin Sa'd ve firâr-ı KayŖer be-Selânık, sene 35. [3a]

Hâzret-i 'Âmir bin Rebî'a ve hâzret-i 'Abdu'llâh bin Ebî Rebî'a rihlet sene 35.

Ve irsâl-i Mu'âz bin Cebel be-Yemen ve nüzül-i âyet-i *el-yevme ekmeltu lekum dînekum*³⁵ ve Vağ'a-i Cemel der-meyân-ı Hâzret-i 'Alî ve Hâzret-i 'Â'iŖe der-nevâhî-i BaŖra, sene 36.

Ve Ŗehâdet-i cemm-i ğafir miŖl-i Talha bin 'Abdu'llâh ve Zübeyr bin el-'Avâm ve MuğâŖi Huzeyfe el-Yemânî, Hâzret-i Ŗuheyb bin Sinân ve Cinât (?) bin Evs *rağıya'llâhu 'anhumâ* rihlet sene 37.

Hâzret-i Ebü Mes'üd 'Uğbe el-EnŖârî *rağıya'llâhu 'anhu* rihlet sene 39.

Şehâdet-i Emîrü'l-mü'minîn İmâm 'Alî bin Ebî Tâlib *kerrema'llâhu vechehu* sene 40.

Hâzret-i Temîm ed-Dârî, İslâm'ından evvel bir ğün deryâda giderken bir cezîreye çıkup anda Deccâl'i görmüş. Ba'dehu Medîne-i Münevvere'ye gelüp hâzretü'n öñinde İmân getirüp ve Resül hâzretinden on sekiz hadîŖ-i Ŗerîf rivâyet eylemişdür. Hattâ bir rek'at namâzda Kelâm-ı Kadîm'i hatm eylemegi ekŖeriyâ 'âdet idinüp, aŖhâb-ı kibârındandır. Rihlet sene 40.

Ŗafvân bin Ümeyye, Velîd bin Rebî'a eŖ-Ŗâ'iri'l-meŖhür, sene 41.

Hâzret-i 'Amr bin el-'ÂŖ, emîr-i MıŖr'dur. Rihlet sene 42.

Ve 'Abdu'llâh bin Selâm ve Muğammed bin Seleme ez-aŖhâb-ı kirâm *rağıya'llâhu 'anhumâ* rihlet sene 43.

Hâzret-i Ebü Mûsâ el-EŖ'arî, Ķur'ân-ı 'Azîm'i tilâvet eylediĝi zamân bülend âvâz ile Ŗadâ virürdi ve Ŗadâsı derûna kâr iderdi. BaŖra hâkimi iken Ehvâz Ķal'ası'n ve İŖfahân'ı fetğ idüp anlarda fetvâ virürdi. Ba'dehu Kûfe'de rihlet eyleyüp Ŗehrden iki mîl miğdârı [ba'tid menzilde medfûndur], sene 44.

Hâzret-i Usâme bin Zeyd, Efendimiz'ün ĝucaĝında terbiye olup serdâr ta'yîn olındı. Diyâr-ı Âzerbâycân'da Tebrîz nevâhîsinde Sehend nâm cebel-i a'zamda dâr-ı beğâya rihlet eylemişlerdür, sene 45.

Hâzret-i Ümmü Habîbe ez-zevcât-ı muğahharât *rağıya'llâhu 'anhumâ* rihlet sene 45.

Vefât-ı Ebü Mûsâ el-EŖ'arî, fâtiğ-i İsfahân ve ĝüb-âvâz [idi], *'aleyhi'r-rağmete*, sene 45.³⁶

İnhizâm-ı küffâr-ı Etrâk der-ceng-i Rebî bin Ziyâd der-Sicistân, sene 46.

Hâzret-i 'Uğbe bin 'Âmir *rağıya'llâhu 'anhu* emîr-i MıŖr be-Rodos (?), sene 47.

Ğazve-i Mu'aviye ve Zeyd be-bilâd-ı Rûm ve muğâŖara-i ĶoŖantınıyye, sene 48.

Binâ-yı Kayrevân der-Afriğıyye be-dest-i 'Uğbe bin Nâfi' *rağıya'llâhu 'anhu* sene 49. [3b]
Vefât-ı Hâzret-i Hasan bin 'Alî bin Ebî Tâlib, târiğ-i hicretü'n üçünci senesinde Ŗehr-i Ramazân-ı Ŗerîf'ün niŖfında Medîne-i Münevvere'de dünyâya gelüp Efendi'müze vücüd-ı Ŗerîfleri beñzer idi.

³⁵ Burada Maide Suresi 3. ayet kastedilmiştir.

³⁶ Müellif sene 44 vefeyâtında bildirdiĝi Ebü Mûsâ'yı 45'te de bildirerek hataya düşmüŖtür.

Ve hilâfeti otuz sene tamâmında Hazret-i Mu'âviye'ye rızâsıyla teslim eyledi. Pes Mu'âviye dağı aña beytü'l-mâlden her sene kırk biñ dirhem ta'yin eyledi. Ve ziyâde seḫâ vü kerem şâhibi idi. Hattâ bir ḫâtûna biñ koyun ve biñ kırmızı altun taşadduk eyledi. Ve müddet-i 'ömrinde yigirmi kerre ḫacc-ı şerîfe vardı. Ve lisân-ı şerîflerinden on üç ḫadıṣ-ı şerîf rivâyet eylemişdür. Âḫir-i 'ömrinde Medîne-i Münevvere'de mesmûmen rûḫ-ı şerîflerini teslim ve menzil-i münîflerini cennet-i na'im eyledi, 50. Sinn-i şerîfleri 55 sene.

Feth-i Kūhistân ve istilâ-yı Lâden-i kayser-i Rûm ber-Afrikiyye, vefât-ı 'Abdu'r-raḫmân İbn Sahr ve Ka'b bin Mâlik ve Muḡire bin Şu'be ve Ḥafza binti Ḥayy ez-zevcât, sene 50.

Vefât-ı Meymüne binti 'Âzib ez-zevcât-ı tâhirât *raḏıya'llâhu 'anhumâ* sene 51.

İstilâ-yı Süfyân bin 'Avf *raḏıya'llâhu 'anhu* der-Koştantiniyye, vefât sene 52.

Vefât-ı 'Abdu'r-raḫmân bin Ebî Bekr eş-Şiddîk *raḏıya'llâhu 'anhumâ ve 'anhu*, sene 53.

Vefât-ı Ḥassân bin Şâbit ve Hazret-i Şevbân ve Ebû Katâde el-Enşârî, sene 54.

Hazret-i Usâme bin Zeyd, Efendi'müzün kucağında terbiye olup serdâr ta'yin olındı. Âzerbâycân'da Sehend nâm cebel-i a'zamda medfûndur, sene 54.³⁷

Küsûf-ı tâmm ve zuhûr-ı kevâkib ve Hazret-i Sa'd bin Ebî Vakḫâş *raḏıya'llâhu 'anhu* ve Efendi'müz iki zırḫ birden giydirmişlerdür. "Yâ Sa'd, cennet saña vâcib oldı." diyü buyurmışlar. Ve oḫ atanların biridür. Ve kanı yire dökken oldur, sene 55.

Vefât-ı ümmü'l-mü'minîn Cüveyriye binti'l-Ḥâris ez-zevcât-ı tâhirât, sene 56.

Hazret-i 'Âişe-i şiddîka binti's-Şiddîk *raḏıya'llâhu 'anhumâ* rıḫlet sene 58.

Hazret-i Ebû Hüreyre *raḏıya'llâhu 'anhu* târiḫ-i hicretün yedinci senesinde Yemen diyârından Ezd kabîlesinden dîn-i İslâm arzûsıyla Medîne-i Münevvere'ye gelüp Ḥayber ğazâsına gitmiş bulunup ve Ḥayber'e varup anda İslâm'a geldi. Ve cümle ğâzîlerle Medîne'ye gelüp rûz [u] şeb kapularında ḫâdim olup Hazret anuñ ismini 'Abdu'r-raḫmân koydı, sene 58.

Vefât-ı Şeybe bin 'Osmân, ḫâcib-i Ka'be ve Sa'd bin el-'Âş *raḏıya'llâhu* [4a] *'anhu*, vefât-ı Ümmü Seleme ez-zevcât-ı tâhirât *raḏıya'llâhu 'anhumâ* sene 59.

Vefât-ı Mu'âviye bin Ebî Süfyân *raḏıya'llâhu 'anhumâ*. Hazret-i 'Ömer *raḏıya'llâhu 'anhu* zikri eşnâsında mürûr eylemişdür. Ve erkân-ı saltanat ve âyin-i riyâsetden İslâm'da dîvân-ḫâneleri ve kaşrları ol yapup kapucuları ve ḫuddâm-ı dîvânı ve ḫulefâ ve selâḫin önlerince teber ü ḫarbe ile yürüyen şâḫırları ve peyki ol vaz' eyledi. Şâm'da âḫirete gitdi, sene 60.

Şehâdet-i Hazret-i İmâm Hüseyin *raḏıya'llâhu 'anhumâ* vefât-ı Ümmü Meymüne binti Ḥâris ez-zevcât-ı tâhirât *raḏıya'llâhu 'anhumâ* rıḫlet sene 61.

Vefât-ı Ebû Müslim el-Ḥavlânî ez-sâdât-ı tâbi'tin *raḏıya'llâhu 'anhu* sene 62.

Vefât-ı Beride İbn Ḥaşîb ve 'Alkame ez-aşḫâb-ı kirâm *raḏıya'llâhu 'anhumâ* sene 63.

Helâk-şüden-i Yezîd-i pelîd *'aleyhi'l-la'ne* ve maḫtûlî-i Ḍaḫḫâk, sene 64.

Vefât-ı 'Abdu'llâh bin 'Amr bin el-'Âş *raḏıya'llâhu 'anhu* ez-'abâdile-i râbî'ada dâḫil ve 'Abdu'llâh bin Zeyd *raḏıya'llâhu 'anhu* Kûfe'de medfûndur, sene 65.

³⁷ Bu bilgiler sene 45 vefeyâtında da geçmektedir.

Hurûc-ı Muhtâr-ı Kûfî istilâ-yı Buḥde Hurûdî (?) ber-Yemâme ve tâ'ün-ı 'azîm der-Mıṣr, vefât-ı Zeyd bin Erḳam ez-şahâbe-i kirâm *raḍıya'llâhu 'anhu* sene 66.

Ve 'Abdu'llâh bin Ziyâd der-Muṣul ve maḳtûl-i cem'-i keşîr ve ceng-i Muş'ab bin ez-Zübeyr ve Muhtâr-ı Kûfî, vefât-ı 'Adıyy Hâtem, âḫir-i 'ömrine degin Kûfe'de ta'lîm-i 'ilm-i dîn ve tefhîm-i fehmi yakîn itdi. Âḫir-i kâr yine Kûfe'de defn, sene 67.

Hâzret-i 'Abdu'llâh bin 'Abbâs *raḍıya'llâhu 'anhu* Tâ'if'de medfûndur, ez-'abâdile-i şâlîş, sene 68.

Vefât-ı Ebu'l-esved ed-Dü'elî en-Naḫvî el-kâzî be-Başra *raḍıya'llâhu 'anhu* sene 69.

Ġalebe-i Rûm ber-ehli-i İslâm ve 'aḳd-ı muşâlaḫa berây-ı def'-i İbn ez-Zübeyr 'Âş, vefât-ı 'Âşım bin 'Ömer el-Fârûḳ *raḍıya'llâhu 'anhumâ ve 'anhu* sene 70.

Vaḳ'a der-Câşelîk der-meyân-ı 'Abdu'l-melik ve Muş'ab ez-Zübeyr, der-'İrâḳ, sene 71.

Feth-i Ḳayseriye be-dest-i 'Abdu'l-melik, vefât-ı Berâ' bin 'Âzib ve 'Ubeyde bin 'Ömer, sene 72.

Binâ Ka'be be-dest-i Ḥaccâc ba'de ez-ḳatli-i 'Abdu'llâh bin Zübeyr, vefât-ı Esmâ binti Ebî Bekr, zü'n-niṭâḳayn, vâlide-i Zübeyr *raḍıya'llâhu 'anhu* sene 73.

Vefât-ı 'Abdu'llâh bin 'Ömer *raḍıya'llâhu 'anhu* ez-'abâdile-i şâlîşe, Mekke-i Mükerrreme'de defn, sene 73. [4b]

Vefât-ı Ebû Sa'îd el-Ḥudrî *raḍıya'llâhu 'anhu* ez-fuḳahâ-yı şahâbe, Medîne-i Münevvere'de, sene 74.

İbtidâ-yı ḍarb-ı sikke, Benî Ümeyye ber-nuḳûd, vefât-ı 'İrbâḍ bin Sâriye ez-aşḫâb-ı Şuffe ve Esved bin Zeyd el-Ḥafî *raḍıya'llâhu 'anhu* sene 75. Bundan aḳdem naḳş-ı dînâr-ı Rûmî ve naḳş-ı dirhem-i Fâris idi.

Maḳtûl-i Zâ'id der-ceng, vefât-ı Zeyd bin Ḥâlid el-Cühenî ve Ḳâḍî Şüreyḫ bin Ḥâriş-i Kindî, der-Kûfe sene 78.

Vefât-ı Kümeyl bin Ziyâd, der-dest-i Ḥaccâc *raḫimehu'llâh* sene 80.

Vefât-ı Muḫammed Ḥanîfe bin İmâm 'Alî *raḍıya'llâhu 'anhumâ ve kerrema'llâhu vechehu* sene 81.

Vefât-ı Mehleb, emîr-i Ḥorâsân ve 'Abdu'r-raḫmân bin Ebî Leylâ sene 82.

Vefât-ı Ebü'l-cevz Evs ez-meşâḫîr-i tâbi'tin *raḍıya'llâhu 'anhu* sene 83.

Vefât-ı İbn Ḳarar Eyyûb el-Holânî (?) ve 'Abdu'r-raḫmân bin Ca'fer sene 84.

Vefât-ı 'Abdu'llâh bin Mes'ûd *raḍıya'llâhu 'anhu* ez-'abâdile-i şelâşe, binâ ḳaşaba-i Erdebîl berây-ı Muḫammed bin Mervân, Vâsile İbn Esḳa', aşḫâb-ı şuffe, sene 85.

Vefât-ı 'Abdu'l-melik bin Mervân el-ḫalîfe, Ebû Umâme el-Bâhilî, Abdu'llâh İbn Ebî Evfâ ez-aşḫâb-ı kirâm *raḍıya'llâhu 'anhu* sene 86.

Ve tecdîd-i Ḥarem-i Medîne-i Münevvere be-dest-i Velîd, vefât-ı 'Amr bin Ma'di Kerb sene 87.

Ġâlib-şüden-i Ḳuteybe der-ceng-i Etrâk ve feth-i Ḥilvân be-dest-i Mesleme bin 'Abdu'l-melik ve ibtidâ-yı binâ-yı Câmî-i Ümeyye der-Dımaşḳu's-Şâm, sene 88.

Feth-i Mayorka ve Mitorka ez-cezâ'ir-i Bahr-i Rûm be-dest-i Mûsâ bin Nuşayr, sene 89.

İstîlâ ber-bilâd-ı Türk ve katl-i 'âmm-i Segân Tâlikân (?) sene 90.

Vefât-ı Sâhil bin Sâ'id el-Enşârî âhîr-i şahâbe der-Medîne *radıya'llâhu 'anhu* sene 91.

Târik bin Ziyâd bâ-'asker-i İslâm Erahlıca (?) be-diyâr-ı Endülüs ve gâlebe-i ü der-ceng-i medîd-i İspanya ve fütühât-ı 'azîme, sene 92.

Vefât-ı hazret-i Enes ve Ebü'l-'âliye el-müfessir ve Zâde bin Ebî Evfâ, kâzî-i Başra, sene 93.

Vefât-ı Ebü Bekr bin 'Abdu'r-rahmân ez-fukahâ-yı ş'a ve hazret-i Zeyne'l-'âbidîn bin Hüseyn *radıya'llâhu 'anhumâ* ve feth-i Anâkiye be-dest-i 'Abbâs İbn Velîd ve Fergâna be-dest-i Kuteybe ve zelzele-i 'azîm der-Şâm-ı Şerîf, sene 94.

Feth-i Bâbü'l-ebvâb be-dest-i Mesleme bin 'Abdu'l-melik, vefât-ı Haccâc [5a] ve İbrâhîm el-Hafî *radıya'llâhu 'anhu* fakîh-i 'Irâk, sene 95.

Feth-i Tarsus be-dest-i 'Abbâs bin Velîd, Kâşgar be-dest-i Kuteybe, vefât-ı Velîd el-Kâzî, mahtûlî-i Kuteybe vâli-i Horâsân, sene 96.

Feth-i Gâlağa ve binâ-yı Câmî-i 'Arab be-dest-i Mesleme ve 'ağd-i muşâlağa bâ-fermân-ı 'Ömer bin 'Abdu'l-azîz ve hacc-ı Süleymân bin 'Abdu'l-melik el-hâlîfe, sene 97.

Fethü'r-Rûm der-Malağya be-dest-i Dâvûd bin Süleymân, katl-i 'âmm-i ehl-i Cürcân berây-ı nakz-ı peymân ve gadr ü tuğyân, vefât-ı 'Abdu'llâh ez-fukahâ, sene 98.

İslâm-ı mülk-i Hind ve hilâfet-i 'Ömer bin 'Abdu'l-'azîz, ibtâl-i sitt-i 'Alî, sene 99.

Vefât-ı Hârice bin Zeyd ez-fukahâ-yı seb'a ve inkırâz-ı Vemen Celîle (?) ez-aşhâb-ı kirâm, vefât-ı Ebu't-ıfeyl 'Âmir bin Vâsile el-Kinânî sene 100. Bununla aşhâb-ı kirâm bi'l-cümle tamâm olmuştur, *riğvâna'llâhu te'âlâ 'aleyhim ecma'în*.

Mi'e ülada zamân-ı Emevî'de nâs dâ'ire-i inşâfdan çıkup Hazret-i 'Alî *radıya'llâhu 'anhu* hakkında bu kadar iftirâ ve bühtânlardan kaç-ı nazar vaq'a-ı Kerbelâ'da ve gârât-ı Medîne ve hâriş Haccâc ve bunuñ emşâli nice mâlâyâ'nî zuhûrıyla dîn-i haqqı hâlel târî olmağın 'Ömer bin 'Abdu'l-'azîz hazretleri zuhûr ve çerâğ-ı dîn-i Muhammed'i zü'l-fikâr-ı 'irâz-ı şer' ile fitile-i azlem ü fesâddan kesüp ke'l-evvel pür-nür eyledi, *el-hamdü li'llâh*.

Kaynakça

Ahmed Câvid Efendi, *Vefeyât-ı Kibâr*, Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları, numara H 1295.

Altıkulaç, Tayyar, "Zehebî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2013, C. 44, s. 180-188.

Başaran, Selman ve Sönmez, M. Ali, *Hadis Usûlü ve Tarihi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 2001.

Baycar, Adnan, *Ahmed Câvid-Hadîka-i Vekâyi'*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2008.

Donuk, Suat, *Türk Edebiyatında Vefeyâtname ve İsmail Beliğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ı*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2016.

- Efendioğlu, Mehmed, “Vefeyât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2012, C. 42, s. 603-605.
- Emecen, Feridun M. ,“Osmanlı Kronikleri ve Biyografi”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, 1999, s. 83-90.
- Kanar, Mehmet, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul 2009.
- Karatay, Fethi Ethem, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, 2 Cilt, MEB Yayınları, İstanbul 1961.
- Kesik, Beyhan, “CÂVID, Mâbeynci Ahmed Câvid Bey”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://www.turkedebiyatilisimlersozluğu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2487> (E T: 13.10.2016)
- Levend, Agâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara 1998.
- Muallim Nâci, *Lugat-ı Nâci*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995.
- Mutçalı, Serdar, *Arapça – Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995.
- Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyanusu'l-basît fi Tercemeti'l-kâmûsi'l-muhît*, Matbaatü'l-osmaniyye, İstanbul 1305.
- Özcan, Abdülkadir, “Ahmed Câvid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 1989, C. 2, s. 52-53.
- Redhouse, James W., *Turkish And English Lexicon*, İstanbul 1890.
- Yavuz, Yusuf Şevki ve Avcı, Casim, “İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebü'l-ferec”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 1999, C. 20, s. 543-549.